

ПОНЯТТЯ “ТУРИСТИЧНІ ФОРМАЛЬНОСТІ”: ІСТОРИКО-ЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ ВИВЧЕННЯ

Зроблено спробу простежити шляхи розвитку лексики на позначення понять паспортно-візової та митної системи. Проаналізовано етапи формування терміна туристичні формальності на національному ґрунті.

Ключові слова: *термінологія, еволюція лексики туризму, поняття “туристичні формальності”.*

Сделана попытка проследить пути развития лексики для обозначения понятий паспортно-визовой и таможенной системы. Проанализированы этапы формирования термина туристические формальности на национальной почве.

Ключевые слова: *терминология, эволюция лексики туризма, понятие “туристические формальности”.*

The article makes an attempt to follow the ways of passport, visa and customs vocabulary development. It analyses formation stages of the term travel formalities on the national background.

Key words: *terminology, tourism vocabulary evolution, the notion of travel formalities.*

Індустрія туризму невинно перетворюється на одну з найпрогресивніших галузей світової економіки. Про стрімкий розвиток туризму, особливо міжнародного, свідчить підвищення попиту на турпродукт. У зв'язку з цим актуалізуються питання щодо проведення ефективної політики, спрямованої на стимулювання розвитку міжнародного туризму. У багатьох країнах активно вдосконалюється візова політика, питання спрощення митних процедур починають успішно вирішуватися на двосторонньому рівні. Це дозволяє пришвидшити оформлення в'їзних (і виїзних для іноземних громадян) документів, тому реалізація закордонної подорожі сьогодні залежить значною мірою саме від застосувань туристичних формальностей.

Поняття “формальності” в міжнародному туризмі – це дії і процедури, пов'язані з обов'язковим виконанням туристами, які перетинають державний кордон, встановлених правил, що регулюють порядок виїзду, в'їзду і перебування в іншій країні [6, с. 271].

Держава запроваджує туристичні формальності для власної безпеки, боротьби з незаконною міграцією, міжнародним тероризмом, торгівлею наркотиками, проституцією тощо, а також для гарантування безпеки мандрівників і захисту навколишнього середовища. Туристичні формальності безпосередньо стосуються і самих туристів: оформлення закордонних паспортів і віз, проходження митних процедур, валютний, медичний і санітарний контроль. Недотримання хоча б однієї з формальностей може перешкодити виїзду туриста за кордон [6, с. 271]. У зв'язку з вивченням поняття “туристичні формальності” закономірно постають такі питання: яким же чином такі процедури були організовані в далекому минулому і на підставі яких документів перші туристи перетинали кордон; яку лексику використовували на позначення аналізованого поняття?

Термінополе “туристичні формальності” охоплює лексику на позначення проїзних документів (паспорт, проїзна грамота), перепускних документів (віза, квиток), окремих ланок митної системи (мито, тамга). Зупинимося на розгляді основних термінів цих груп.

Сьогодні багато науковців (Є. Н. Ільїна, Н. Б. Черних, М. М. Маринін, А. А. Ігнат'єв, М. П. Мальська, Н. В. Антонюк, Н. М. Ганич) досліджують особливості вияву туристичних формальностей, переважно, на сучасному етапі, а от ґрунтовних розвідок цієї проблеми в історико-лінгвістичному аспекті ще не було, що й зумовило **актуальність теми** дослідження.

Мета статті – розглянути історичний розвиток поняття “туристичні формальності” в лінгвістичному аспекті.

Необхідність у перетинанні тієї чи тієї території виникла у наших предків задовго до виникнення основ туристичної галузі, але вже тоді люди стикалися з рядом своєрідних умов і правил перетинання територій, які сьогодні отримали збірну назву “туристичні формальності”.

Загальновідомо, що поява документів, на кшталт сучасних паспортів та інших проїзних документів, сягає своєї давнини. Звісно, говорити про налагоджену систему візових і митних формальностей, які сьогодні є ключовою ланкою організованого туризму, у часи Середньовіччя ще не доводилося. Багатьох мандрівників лякали труднощі: антисанітарія, яка була тоді звичайним явищем, загрожувала різними хворобами, особливо тим, хто вирушав за кордон; обміняти гроші в чужій країні було досить складно – обмінні курси постійно змінювалися, туристів обдурювали, тому подорожні намагалися брати з собою побільше грошей, що, своєю чергою, служило спокусою для розбійників. Мандрівникові були потрібні ті чи інші документи, а отримати їх було зовсім непросто. В атмосфері всезагальної підозри сподіватися на швидке оформлення дозволу на поїздку не доводилося [14, с. 53].

Прототипами сучасних перепускних документів були *рекомендаційні листи* (про які йдеться в Книзі Неємії, завершеній близько 443 р. до н. е.), що виконували функції сучасного паспорта; *проїзні грамоти* (XVII ст.), які видавали купцям; *абшиди*, що отримували звільнені зі служби (“абшиди” (від нім. – *abschied* – прощання, відставка)). Вже у XVIII ст. документом, що засвідчує особистість іноземців, стає “*нашпорт*”, іноді званий також – “*нас*”, що походить від іт. passo “тс. крок”, яке разом з фр. pas “тс.” зводиться до лат. passus “крок, хода, слід ноги” [5, с. 303].

Прикметно, що лексема “*нашпорт*” у такому трактуванні згадується у творах українських письменників і публіцистів, зокрема Панаса Мирного (“Хіба ревуть воли, як ясла повні?” (1875 р.), “Повія” (1883 р.)), Бориса Грінченка (“Серед темної ночі” (1900 р.)), Івана Багряного (“Сад Гетсиманський” (1948-1950 рр.)), Юрія Мушкетика (“Крапля крові” (1964 р.)).

За свідченням Етимологічного словника української мови, лексема “*паспорт*” – р. м. паспорт, п. *paszport*, ч. *passport* “супровідний лист, перепустка”, болг. *паспо̀рт*, схв. *паспфр* – запозичення з німецької мови; походить від фр. *passerport*, букв. “дозвіл на прохід через порт”, пізніше “пропускне свідоцтво, паспорт”, утвореного від слів *passé* “проходить” та *port* “порт, гавань”; форма *пашпорт* прийшла через польське посередництво [5, с. 307].

До XIX століття закордонні паспорти видавалися виключно важливим персонам і являли собою подобу рекомендованих листів однієї держави іншій. Після першої світової війни масова видача закордонних паспортів стала звичайною практикою. До 30-х рр. XX ст. закордонні паспорти стали мати звичний для нас вигляд – невелика книжечка в 30–40 сторінок [7, с. 36].

Не менш актуальним за час існування людства елементом туристичних формальностей була процедура потрапляння до іншої держави та отримання візи. Лексема має кілька значень: *віза* (франц. *visa*, від лат. *visas* – побачений, переглянутий) – 1) Позначка, зроблена службовою особою на документі, що свідчить про його вірогідність або надає йому юридичної сили. 2) Позначка на закордонному паспорті, яка є дозволом на в'їзд, виїзд, проживання або проїзд через територію відповідної держави [11, с. 127].

За свідченням Етимологічного словника української мови, термін *віза* – урядова помітка на документі (звичайно пашпорті); дозвіл на в'їзд, виїзд або переїзд через дану країну [3, с. 418].

Віза також може бути окремим документом, виданим іноземцю, який в'їздить в країну. Радянська віза складалася з трьох окремих частин – в'їзної, середньої і виїзної, на двох із них була фотографія власника. В'їзну частину відривали на контрольно-прикордонному пункті під час прибуття туриста, а виїзну – за його вибуття. Потім їх передавали до відповідного підрозділу спецслужб, де звіряли фотографії. Поступово візи отримали формат чорнильних відбитків печаток, в які заносили дати передбачуваного в'їзду та виїзду, відповідні часовим межах придбаного туристом туру. Згодом більшість країн перейшло на наклейку бланка зі складним механізмом захисту на одну зі сторінок паспорта. Але віза – це тільки частина питання, пов'язаного з в'їздом в іншу країну і наявними туристичними формальностями. Дедалі більше держав вимагають від іноземних туристів, які в'їжджають на їх територію, окрім паспорта і візи, зворотного квитка [7, с. 49].

Так, у XIX ст. квитки для проїзду потягом виготовляли з латуні і називали “жестянками”. Вони були багаторазового використання, що не вимагало від адміністрації витрат на їх виготовлення. “Жестянки” мали прямокутну форму із заокругленими кутами розміром 43 на 72 мм. З квітня 1860 року на зміну “жестянок” дорога встановила паперові квитки різних кольорів: для вагонів 1-го класу – білі, 2-го – рожеві і 3-го – зелені. Квитки того чи іншого класу зшивали у відповідні книги по 1000 штук. На кожному квиткові цифровим кодом зазначалася станція призначення. Книжки прошнуровували й опечатували. При продажу квитки виривалися із книги і на них проставлявся номер вагону і штамп із зазначенням години, на котру взятий квиток». При вході у вагон квитки відбирали, опускали у визначену ємність, яку шлюбувати і здавали на кінцевій станції [17].

У праці “Особливості формування нових терміносистем (на матеріалі англійської і російської термінології міжнародного туризму)” Е. Т. Белан досліджує появу та функціонування лексеми “*ticket*” (*квиток*). Дослідниця зазначає, що при запозиченні з французької мови лексема “*ticket*” мала значення “short written notice or document (коротко написане повідомлення або документ)” (1528 р.). У результаті термінологізації вона набула значення “листок, зазвичай паперу або картону, що свідчить про право пред'явника на будь-які послуги або привілеї, які він передбачає” (1673 р.) [1, с. 61].

Лексема “*ticket*” в українській мові має два відповідники: квиток і білет. Але варто пам'ятати, що наповнення цих лексем дещо різне.

Слово “*білет*” через російську і польську мови запозичене з французької; фр. *billet* є формою ч. р. до давнішого *billette*, що виникло з *bullette* “записка з печаткою” [4, с. 195]. Лексему *білет* уживають тоді, коли йдеться про цінні папери (*лотерейний білет*, *кредитний білет*, *банківський білет*) та про картку з питаннями для тих, хто складає іспити чи заліки (*екзаменаційний білет*). Слово “*квиток*” – з нім. *Quittung*: посвідка про сплacenня грошей за щось [8, с. 207]. В українській мові слово квиток використовують на позначення документа, який засвідчує належність до організації (*партійний квиток*), та купленої картки, що дає право проїзду у транспорті, відвідування музею, театру тощо (*квиток на проїзд*, *трамвайний квиток*, *проїзний квиток* тощо).

Саме лексема “*квиток*” на позначення проїзного документа згадується і у творах українських письменників і публіцистів, зокрема в романах Павла Загребельного “Добрий диявол” (1967 р.): “*Завербувався в Одесі, квиток у зуби, на ТУ-104, жух-жух – і вже тобі синєє море, белый пароход, сядем поедем на Дальний Восток !...*” та романі “Диво” (1968 р.): “*Щоб потопталися по нас ці бородаті дітки своїми грубими черевиками, треба придбати квиток за сорок копійок...*”; у романі Олесея Бердника “Чаша Армії” (1968 р.): “*Спустився до річкового вокзалу, взяв квиток на теплохід, який зупинявся біля рідного села...*”; у романі Оксани Іваненко “Марія” (1973 р.): “*Вона даремно хвилювалась – люб'язний швейцарець приніс їй з поштовою усмішкою квиток на відправу у вербну неділю*”; у романі Юрія Андруховича “Московіада” (1992 р.): “*Чекаючи на автобусній зупинці, витягнути квиток з кишені / торбини і, піднявши його високо над головою у витягнутій правій руці, увітти до автобуса*”.

Ще однією політичною перешкодою для туристів було збирання *мита*, яке впливало на пересування людей, починаючи з ранніх періодів зародження та становлення туризму. Ще в Середньовіччі використовувалася будь-який зручний випадок, щоб за рахунок іноземного гостя поповнити державну скарбницю; наприклад, у 1413 р. в Бед-Пірмонте (Саксонія) вперше введена плата за користування джерелами мінеральних вод, унаслідок чого відбулася переорієнтація туристів на інші, доступніші курорти [14, с. 48].

Із давніх часів влада приділяла особливу увагу гостинним дворам, оскільки вони безпосередньо були пов'язані з фіскальними інтересами країни. Кожен іноземний купець зобов'язаний був зупинятися в гостинному

дворі, де розміщував свої товари і торгував ними. Для торгових людей тут будували хати, в яких купці проживали і забезпечувалися харчуванням за певну плату. У Новоторговому статуті 1667 р. сказано: “*От города Архангельского и из Великого Новгорода и Пскова пропустить к Москве и в иные города тех иноземцев, у которых будут великого государя жалованные грамоты о торгах за красною печатью*” [15].

На Русі за право торгівлі з купців стягували «замит»; за наймання комори – «амбарне», за найм торгового місця на гостинному дворі – «гостинне», грошова плата за право проїзду – “*проездъ*” та інші митні збори [12, с. 258]. У період завоювання Давньої Русі Золотою Ордою в російській мові з’явилося тюркське слово *тамга* (“клеймо, тавро, печатка”), від якого утворилося дієслово “*таможить*”, тобто ставити печатку і стягувати мито – *тамгу*. Відповідно, *таможня* – “те місце на границі держави, де оглядають усе, що привозять і вивозять з-за границі і де беруть у казну таможенну пошліну, або мито” [2, с.115].

Із літописних і законодавчих джерел відомо, що на Русі стягували *мито* – торгове і провізне, за провезення товару через зовнішні або внутрішні митні застави. Збирачів мита, як правило, членів князівської дружини, називали “*мытниками*”, “*мытоимцами*”, “*мытарями*” [16].

Митник – із старослов’янського (староукр.) “*мытникъ*”, що походить від старослов’янського “*мыто*”, яке колись в усіх слов’янських мовах означало податок; тому-то й слово “*мытникъ*” у давнину означало стягувача податків. Щодо походження лексеми *мито* серед мовознавців існує кілька поглядів: деякі дослідники переконані, що це слово слов’яни запозичили із західноєвропейського світу, інші ж вважають, що “*мыто*” походить із старогерманської мовної сфери – найімовірніше з готського “*mōta*” (‘податок’; порівн. гот. “*mōtareis*” – ‘митар’); ще інші переконані, що це слово походить з романської мовної сфери, найімовірніше, із середньолатинського “*myta*” (‘податок’) [9, с. 51–52].

Про негативне ставлення до збирачів податків (тобто митників) нарівні з поганами свідчить Катехізіс 1645 р.: “*Нехай ти будеть яко поганинь и мытникъ*”. За часів козаччини лексема *мито* втратила своє початкове значення “податок узагалі” і почала вживатись на позначення плати за право торгувати, включно з правом що-небудь одноразово продати на торговиці (тобто на ринку, базарі), а також для позначення визначеної урядом держави плати за імпортування товарів з інших країн. Саме з таким значенням терміни *мито* і *митник* закріпилися в сучасній українській мові: *мито* – грошовий збір, який стягують державні органи з громадян, установ і організацій за певні послуги [13, с.519]; *мито* – податок, сплачуваний за перевезення товарів через кордон; *митник* – службовець, який збирає мито [10, с. 721].

Старослов’янське (а згодом і староукраїнське) слово *митниця* означало місце, куди люди приносили податки всіх видів. На сучасному етапі розвитку української мови його використовують для позначення державної контори (на кордоні, леговищі, куди прибувають пасажирські літаки з інших країн, у портах), в якій службовці пильнують, щоб за ввезення товарів з інших країн їхні власники внесли визначену урядом плату. У Словнику української мови зафіксоване таке визначення терміна *митниця* – установа, що здійснює контроль за провезенням товарів через кордон і за оподаткуванням їх [10, с. 721].

Отже, коротко простеживши шлях розвитку лексики на позначення паспортно-візової та митної системи, можемо констатувати, що поняття “туристичні формальності” почало формуватися задовго до виникнення основ туристичної галузі і відбиває історичні етапи формування лексики на позначення основних проїзних документів.

Список використаних джерел

1. Белан Э.Т. Особенности формирования новых терминосистем (на материале английской и русской терминологии международного туризма): дис. ... канд. филол. наук / Белан Эльвира Тахировна. – М., 2009. – 194 с.
2. Доманицкий В. Словарик. Пояснення чужих та не дуже зрозумілих слів – Київ, 1906. – 128 с.
3. Етимологічний словник української мови Я. Б. Рудницький. – Вінніпег, УВАН. – 1962-1972. – Т1. – 968 с.
4. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні; Редкол. О.С. Мельничук (гол. редактор) та ін. – К.: Наук. думка, 1982. – Т. 1. – 631с.
5. Етимологічний словник української мови : в 7 т. / АН УРСР Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні; редкол. О.С. Мельничук (гол. редактор) та ін. – К. : Наук. думка, 2003. – Т.4. – 656 с.
6. Мальська М. П. Міжнародний туризм і сфера послуг: підручник / М. П. Мальська, Н. В. Антонюк, Н. М. Ганич. – К. : Знання, 2008. – 661 с.
7. Маринин М. М. Туристские формальности и безопасность в туризме / М. М. Маринин. – М. : Финансы и статистика, 2003. – 144 с.
8. Митрополит Іларіон. Етимологічно-семантичний словник української мови / за ред. Ю. Мулика-Луцика. – Вінніпег : Накладом товариства «Волинь», 1982. – Т 2. – 400 с.
9. Митрополит Іларіон. Етимологічно-семантичний словник української мови / за ред. Ю. Мулика-Луцика. – Вінніпег : Накладом товариства «Волинь», 1988. – Т 3. – 415 с.
10. Словарь української мови: у 4 т. / упор. з додатком власного матеріалу Б. Грінченко. – К., 1909. – Т. 4. – 563 с.
11. Словник іншомовних слів / за редакцією члена-кореспондента АН УРСР О. С. Мельничука. – К. : Головна редакція Української радянської енциклопедії Академії наук Української РСР, 1974. – 776 с.
12. Словник староукраїнської мови XIV – XV ст.: У 2 т. / укл.: Д. Г. Гринчишин, У. Я. Єдліньська, В. Л. Карпова, І. М. Керницький, Л. М. Полнога, Р. Й. Керста, М. Л. Худаш. – К. : «Наукова думка», 1978. – Т. 2. – 592 с.
13. Тлумачний словник української мови: Понад 12500 статей (близько 40000 слів) / за ред. д-ра філол. наук, проф. В. С. Калашника. – 2-ге вид., випр. і доп. – Х. : Прапор, 2005. – 992 с.
14. Холловой Дж. К. Туристический бизнес : пер. с 7-го англ. изд. / Холловой Дж. К., Тейлор Н. – К. : Знання, 2007. – 798 с.

15. Новоторговый устав 1667 г. [электр. рес.] – Режим доступа : <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/novotorg.htm>.
16. Таможенный кодекс Российской Федерации: История [электр. рес.] – Режим доступа : <http://www.tkod.ru/>.
17. Царскосельская железная дорога [электр. рес.] – Режим доступа : http://family-history.ru/material/history/spb/spb_33.html

УДК 801.633/.634:821.135.1 -1Бак

Поладян К.І. (Чернівці)

КЛАСИЧНІ ФОРМИ У ТВОРЧОСТІ ДЖЕОРДЖЕ БАКОВІЯ

Досліджуються силабо-тонічні твори румунського поета Джеордже Баківія – одного з перших представників румунського літературного модернізму. З'ясовано специфіку основних віршованих розмірів та простежено певні тенденції використання поетом метричних форм. Отримані результати поглиблюють наші знання щодо закономірностей розвитку румунського віршування початку ХХ століття.

Ключові слова: версифікація, метр, ритм, ямб, хорей, амфібрахій, поліритмічна композиція, Джеордже Баківія.

Исследуются силабо-тонические произведения Джеордже Бакувия – одного с первых представителей румынского литературного модернизма. Выяснена специфика основных стихотворных размеров и прослежены определенные тенденции использования поэтом метрических форм. Полученные результаты углубляют наши знания относительно закономерностей развития румынского стихосложения начала ХХ века.

Ключевые слова: версификация, метр, ритм, ямб, хорей, амфибрахий, полиритмическая композиция, Джеордже Бакувия.

The article deals with the sillabo-tonic works of George Bacovia – one of the first representatives of the Romanian literary modernism. The specific of main verse size was found and some trends of metric forms used by the poet were traced. The obtained results extend our knowledge about patterns of Romanian poetry of the early 20th century.

Key words: versification, meter, rhythm, iambus, trochee, amphibrach, polyrhythmic composition, George Bacovia.

Джеордже Баківія вважається в румунській літературній критиці поетом помежів'я між символізмом і модернізмом. Дебютувавши як поет символіст, він постає автором нових поетичних форм у румунській літературі ХХ століття. Саме Дж. Баківія відкриває поезію модернізму. Поезія Дж. Баківія завжди була в центрі уваги літературної критики. Його творчості присвячено багато наукових розвідок, його вважали поетом «неосимволістом» (Дж. Келінеску), «недостатнім поетом» (Е. Ловінеску), «близьким за ідеями до театру абсурду» (М. Петровяну), поетом «екзистенціалістом» (Іон Карайон) та ін. Сучасні дослідники вважають Дж. Баківія попередником постмодернізму завдяки прозаїчності його творів (І. Б. Лефтер). Хоча наукова бібліографія, що стосується творчості Дж. Баківія достатньо багата, роботи про віршування обмежуються кількома працями.

Про версифікацію поета принагідно писали В. Стреїну [9], Л. Галді [8], А. Voica [10, 11] та Р. Зафіу [12]. На думку В. Стреїну, Дж. Баківія є прототипом поета-верлібріста, який писав інстинктивні вірші, не втискаючи їх у ритмічну або силабічну форму [9, р. 234]. Теоретик додає, що у творчості поета можна встановити два або три види віршування [9, р. 236]. Л. Галді виділяє окремі силабо-тонічні твори, стверджуючи, що улюбленим метром поета був амфібрахій [8, р. 314]. А. Войка, проаналізувавши вірш „Свинець”, виділив, на тлі ямбічного ритму, Пеон (II або IV) [10, р. 112]. Р. Зафіу застосувала силабічний підхід при дослідженні ямбічного ритму поезії „Осінні нерви” [12, р. 107].

Отже, маємо лише окремі дані про версифікацію Дж. Баківія, зокрема про його силабо-тонічні твори. Тому зосередимось на розгляді метрики і ритміки класичних поезій. Ми статистично обстежили 272 віршовані твори і виявили, що поезії Джеордже Баківія мають ознаки трьох систем віршування: силабо-тонічної – 31,6%, тонічної – 28,7% та верлібру – 39,7%.

Класичні твори поета характеризуються неабияким розмаїттям використаних розмірів, серед яких: Я2, Я3, Я4, Я5, Ябцн1, Ярз, Х2, Х3, Х4, Х8ц, Хрз, Амф2, Амф3 та Амфрз.

У царині силабо-тонічних поезій панують двоскладові розміри – 76,8% від усіх класичних творів. Серед двоскладових метрів переважають ямбічні структури, їхня частка становить 60,5%. У свою чергу, серед масиву двоскладових розмірів домінуючими виступають Я4 – 17,4% та Я3 – 12,8% від усіх силабо-тонічних розмірів.

Двостоповим ямбом написаний лише один вірш, це поезія „Епітафія” (1930). Частка Я2 серед ямбічних творів поета – 1,9%. Іншометричних рядків та версів з обтяженнями у творі не зафіксовано. Наведемо приклад:

<i>Aici sunt eu</i>	U U U U
<i>Un solitar,</i>	U U U U
<i>Ce-n răs amar</i>	U U U U
<i>Și-a plans mereu</i> [7, с. 135].	U U U U